

De Winteroorlog, 1939–1940

Het beschermen van de Sovjet-Unie was Stalins obsessie. De Russische dictator eiste daartoe veiligheidsgaranties van Finland. Toen hij die niet kreeg, viel het Rode Leger het buurland binnen. Stalins generaals dachten er in drie weken af te rekenen met de 'Finse fascistenklik', maar kwamen bedrogen uit. **Ivo van de Wijdeven** geeft de historische achtergrond bij de Finse aanvraag van het NAVO-lidmaatschap.

Het luchtalarm in Helsinki ging op 30 november 1939 om half elf 's ochtends af. Russische bommenwerpers daalden neer uit het winterse wolkendek en lieten hun bommen vallen op de Finse hoofdstad. Talloze gebouwen gingen in vlammen op. Drie uur eerder was de Russische invasie van Finland begonnen. Een half miljoen soldaten en vijfduizend tanks rukten op over drie verschillende fronten. Stalins generaals dachten slechts een paar weken nodig te hebben om de 'kwaadaardige fascistenklik' in Helsinki te verdrijven. De Russische inval in Polen in september was immers ook een fluitje van een cent geweest. De overwinningssparade in Helsinki stond gepland op 18 december 1939, de 61ste verjaardag van Stalin. De componist Dmitri Sjostakovitsj had in opdracht al een stuk geschreven voor bij de overwinningsmars van het leger.

Grootvorstendom Finland

Stalin meende volledig in zijn recht te staan. In 1917 was het Russische Rijk gedesintegreerd in de chaos van de revolutie en de daaropvolgende burgeroorlog. Polen, Estland, Letland, Litouwen en Finland hadden zich onafhankelijk verklaard. Stalin was van mening dat die verloren provincies de ideale buffer waren geweest en wilde de grenzen van voor 1917 herstellen. Op 23 augustus 1939 gooide hij het daarom op een akkoordje met Hitler. In een geheim protocol bij hun niet-aanvalsverdrag, het beruchte Molotov-Ribbentropact, verdeelden zij Europa. De Duitse Wehrmacht veroverde het westelijk deel van Polen, het Rode Leger pikte het oosten in. Nadat vervolgens ook de Baltische staten onder Sovjetbewind waren gedwongen, richtte Stalin zijn vizier op Finland. Dat genoot sinds 1809 als Grootvorstendom Finland een autonome status binnen het Russische Rijk, tot het zich in 1917 onafhankelijk verklaarde. Dit liep uit op een burgeroorlog tussen communisten die werden gesteund door de Russische bolsjewieken, en nationalisten onder aanvoering van legerleider Carl Gustaf Mannerheim. Dankzij Duitse militaire steun trokken de laatsten uiteindelijk aan het langste eind. In 1920 sloten Finland en Rusland een vredesverdrag en in 1932 een niet-aanvalsverdrag.

'Het zijn maar voedseldroppings'

De paranoïde Stalin vertrouwde de Finse regering echter voor geen cent en raakte er in de loop van de jaren '30 van overtuigd dat een militair zwak neutraal Finland een bedreiging vormde als mogelijke springplank voor een Duitse invasie. Leningrad – het huidige Sint-Petersburg – lag maar 32 km van de grens. Om meer 'veiligheidsgaranties' van de Finnen los te krijgen, oefende de Russische minister van Buitenlandse Zaken Vjatsjeslav Molotov grote diplomatieke druk uit. Hij eiste dat de zuidelijke grens naar boven zou opschuiven in ruil voor Russisch grondgebied in het hoge noorden. Bovendien moesten de Finnen hun zogeheten Mannerheim-linie slopen, de verdedigingswerken in het grensgebied bij Leningrad waar ze sinds 1920 aan hadden gewerkt.

Toen de Finnen weigerden een vazalstaat te worden, lokte het Kremlin een conflict uit. Russische artillerie beschoot eind november het eigen grensdorpje Maynilo en Moskou eiste excuses van de verbouwde Finnen. Die weigerden uiteraard. Vier dagen later viel het Rode Leger hun land binnen.

Molotov ontkende op Radio Moskou in alle toonaarden dat bij het bombardement op Helsinki burgerdoelen waren geraakt. Volgens hem was er sprake van 'voedseldroppings'. De Finnen doopten vervolgens de clustermunitie die de Russen gebruikten gekscherend om tot 'Molotovs broodmand'. De geïmproviseerde brandbommen die Finse soldaten naar Russische tanks gooiden, kregen de bijnaam 'Molotovcocktail', een 'drankje bij zijn voedselpakketten'.

Succesvolste sluipschutter

De Molotovcocktail werd het symbool van het taaie verzet van de ongeveer 150.000 Finse militairen tegen een Russische overmacht. Ze hielden knap stand en kregen daarbij hulp van de winter. Als gevolg van temperaturen tot 43 graden onder nul, sneeuwstormen en lange nachten kregen de slecht voorbereide Russen te maken met bevroeringsverschijnselen, bevoorradingsproblemen en honger. Het hielp niet dat er als gevolg van Stalins zuiveringen nog maar weinig getalenteerde officieren over waren in het Rode Leger.

De invasie liep al snel helemaal vast. In het zuiden stuitte een ongecoördineerde frontale aanval met tanks en infanterie op de Mannerheim-linie. In het onherbergzame midden en noorden waren er maar weinig begaanbare wegen en rukten de Russen op in lange colonnes. Hun legergroene tanks en uniformen staken fel af tegen het witte winterlandschap en werden zo een dankbaar doelwit voor Finse militairen die zich verscholen hielden in de bossen. Zij kenden het terrein en navigeerden er in witte camouflagepakken makkelijk doorheen op ski's. In de bittere vrieskou werden Russische colonnes omsingeld en opgerold.

Finse sluipschutters zaaiden dood en verderf in de Russische gelederen en hadden het vooral gemunt op officieren; zo stond Simo Häyhä bij Sovjetsoldaten bekend als *Belaya Smertj*, 'De Witte Dood'. Met 705 bevestigde slachtoffers is hij waarschijnlijk de succesvolste sluipschutter aller tijden.

1. Helsinki tijdens het Russische bombardement van 30 november 1939 (foto SA-kuva).
2. Finse militair op wacht, 11 februari 1940 (foto SA-kuva).
3. Fins mitrailleursnest op honderd meter van de Russische troepen, 21 februari 1940 (foto SA-kuva).

Een nieuwe generaal

De Russen raakten ondanks hun militaire overwicht door alle tegenslagen gedemoraliseerd, terwijl de Finnen juist bloedfanatiek waren. Iedereen vocht mee, ook tienduizenden vrouwen in de paramilitaire vrouwenorganisatie Lotta Svärd.

Het kleine Finland kon rekenen op de sympathie en steun van de internationale gemeenschap. De Sovjet-Unie werd uit de Volkenbond gezet. Engeland, Frankrijk, Zweden en de Verenigde Staten leverden wapens en gevechtsvliegtuigen aan de Finnen. Er waren solidariteitsacties in het buitenland, en een vrijwilligerslegioen van 12.000 man, grotendeels Zweden, vocht mee in Finland.

Frankrijk en Engeland wilden daarnaast rechtstreeks ingrijpen, maar dat kwam er niet van omdat Hitler zei dat hij zich dan ook in de strijd zou gaan mengen. De Führer blokkeerde als bondgenoot van Stalin ook wapenleveranties via de Oostzee.

Stalin was ondertussen woedend dat zijn offensief niet lukte. Begin 1940 stuurde hij behalve voorraden ook verse dienstplichtigen en een andere generaal om de Sovjettroepen aan te voeren. Semjon Timosjenko paste een nieuwe tactiek toe: hij focuste op één zwak punt in de Mannerheim-linie en forceerde zo een doorbraak op 17 februari. Na de verovering van de stad Viipuri lag de weg naar Helsinki open.

Op 12 maart 1940 was de Winteroorlog voorbij, de Finnen gaven zich over. Bij de Vrede van Moskou dicteerde het Kremlin nieuwe grenzen. In ruil voor onafhankelijkheid moest Finland een tiende van zijn grondgebied afstaan aan de Sovjet-Unie. De zuidgrens

Finse troepen vochten uit wraak voor de Winteroorlog mee met Hitlers Operatie Barbarossa en de uitputtende belegering van Leningrad. Uit erkentelijkheid bezocht Hitler in 1942 de Finse generaal Mannerheim toen hij op 4 juni 75 jaar werd. Op de foto: links Mannerheim en geheel rechts de Finse president Risto Ryti (foto SA-kuva, ingekleurde versie, Ruffneck88 via Wikimedia Commons).

schoof een heel stuk naar het noorden op: Leningrad kwam op ruim 150 km van de Finse grens te liggen, Viipuri werd het Russische Vyborg.

De prijs was hoog geweest: er waren ongeveer 150.000 Sovjet-soldaten gesneuveld en 1000 tanks en 1000 vliegtuigen verloren gegaan. De Finnen hadden 25.000 doden te betreuren.

Beleg van Leningrad

Het was dus een moeizame overwinning voor het Rode Leger. Hitler raakte er daarom van overtuigd dat een invasie van de Sovjet-Unie een eitje zou zijn. 'We hoeven alleen de deur maar in te trappen en de hele rotzooi stort in elkaar', pochte de Führer. Hij viel de Sovjet-Unie binnen in 1941. Stalins angst dat de Finnen gemene zaak zouden maken met de Wehrmacht, werd alsnog bewaarheid. Uit ressentiment over het verloren grondgebied schaarde Finland zich tijdens operatie Barbarossa aan de zijde van de Duitsers, veroverde alles weer terug en belegerde Leningrad samen met de nazi's, negenhonderd dagen lang. Uit erkentelijkheid bracht Hitler in 1942 een verrassingsbezoek aan Mannerheim voor diens 75ste verjaardag.

In 1944 waren de rollen omgekeerd. De Duitsers trokken zich terug, op de hielen gezeten door het Rode Leger. Dit herstelde en passant met geweld de Finse grenzen van de Vrede van Moskou uit 1940. Vyborg is nog altijd een Russische stad. Maar de prijs was opnieuw hoog. Tijdens de 'Vervolgoorlog' (1941-1944), zoals de Finnen hun deelname aan de Tweede Wereldoorlog noemen, sneuvelden nog eens 250.000 Sovjetsoldaten, tegenover 63.000 Finnen.

Finlandisering

Stalin besloot wijselijk tot een compromis met de Finse regering. Finland mocht zelfstandig blijven, maar moest forse herstelbetalingen doen – omgerekend vijf miljard euro – en haar strikte neutraliteit vastleggen. Moskou hield dankzij een verdrag van wederzijdse militaire bijstand voortaan grote invloed op buitenlands beleid en defensie. Dit werd ook wel 'finlandisering' genoemd. Daardoor mocht Finland na de Tweede Wereldoorlog buiten het Warschaupact blijven, maar generaties Finse politieke leiders liepen op eieren om de machtige oosterbuur niet tegen zich in het harnas te jagen.

Finland ontwikkelde zich tot democratie en vrijemarkteconomie en het werd lid van de Europese Unie. Het NAVO-lidmaatschap bleef altijd taboe, want de Finse neutraliteit was heilig. Wel waren de Finnen – met de lessen van de Winteroorlog in het achterhoofd – altijd voorbereid op het ergste. Er zijn overal in het land schuilkelders en strategische noodvoorraden aangelegd en er zijn ook nu nog bijna een miljoen goed getrainde Finse reservisten. Maar toen de Russische president Vladimir Poetin in Oekraïne een voor de Finnen zeer herkenbaar scenario uitvoerde, gingen zij zich afvragen of dat allemaal wel genoeg was. Net als Stalin begon Poetin zijn 'speciale militaire operatie' in Oekraïne omdat de veiligheid van Rusland in het geding zou zijn. Hij is fel gekant tegen uitbreiding van de NAVO, maar heeft het tegenovergestelde bereikt: de lang gekoesterde Finse neutraliteit gaat op de schop en de Finnen hebben – samen met de Zweden – het NAVO-lidmaatschap aangevraagd. Stalins zwaarbevochten veiligheids-garantie is nu verleden tijd.

Ivo van de Wijdeven is historicus en politiek analist. Hij schreef onder meer *De rafelranden van Europa* (Unieboek/Spectrum).

VERDER LEZEN

► **William R. Trotter**, *The Winter War. The Russo-Finnish War of 1939-40*, Aurum Press, 2013

Benieuwd naar de *Suite op Finse thema's* die Sjostakovitsj al in 1939 schreef voor de geplande Russische overwinningmars in Helsinki? Scan de QR-code om verder te lezen en het stuk te beluisteren. Of ga naar <https://geschiedenismagazine.nl/winteroorlog-1939-1940>

